

Racionální rozhodovací techniky, jak známo, nevedou vzhledem k rozporům v hodnocení příliš daleko. Také substituty za logické eliminace rozporů: hermeneutická objasnění smyslu nebo diskurzy odůvodnění příliš nepomohou, pokud jsou k dispozici každému, kdo se kvůli něčemu angažuje v rozporu vůči jinému – například pro nebo proti atomové energii. Pokud se akceptuje, že potřebujeme tolik rozporů, protože pouze naše společnost se (a to tady znamená: společnost sociálních systémů) může varovat před svými vlastními následky, byla by sociologická analýza vyzvána k objasnění toho, co si s těmito rozpory počít; nebo: jak a za jakých podmínek jsou pravděpodobně uskutečňovány. To nás vede k problémům teorie konfliktu.

VIII

Obzvlášť pro starší sociologii prvního desetiletí dvacátého století byla všudypřítomnost konfliktů ve společnosti samozřejmostí. Existuje mnoho adekvátních prací.⁵⁷ Tenkrát respektovaný sociální darwinismus propůjčoval takovým odkazům plausibilitu, aniž by muselo být vynuleno velké terminologické úsilí nebo prováděn rozsáhlý výzkum.⁵⁸ Učebnice Davise a Barnese, která je věnována pionýrům americké sociologie, nabízí pouze jedno psychologické vysvětlení pro to, co je nazýváno jako „the universality of conflict“.⁵⁹ Od té doby se ozývají stížnosti na zanedbání tématu, což však může znamenat jen nepokračování teoretických a empirických snah. Mnohé mluví pro to, že teorie konfliktu je dnes sama příliš v konfliktu s jinými teoretickými snahami, a proto brání svému vlastnímu vývoji. Navrhujeme nový začátek – ne jako alternativu, nýbrž na bázi systémové teorie.⁶⁰

O konfliktech budeme mluvit vždy, kdy je odporováno nějaké komunikaci. Lze to formulovat i takto: pokud je komunikován rozpor. Konflikt je operativním osamostatněním rozporu prostřednictvím ko-

munikace. Konflikt se tedy vyskytuje pouze tehdy, když jsou komunikována očekávání a zpětně je komunikováno neakceptování komunikace. Očekávání se nemusí vztahovat na chování toho, kdo odmítá; může se dotýkat někoho třetího nebo popisu stavu, jenž je sdělován tomu, kdo nevěří – *jakmile to řekne*.

Pojem konfliktu je tedy vztažen na precizně a empiricky uchopitelný průběh komunikace: na komunikované „Ne“, které odpovídá na předchozí komunikaci. „Půjčíš mi auto?“ – „Ne.“ „Kapitalisté nás vykořisťují.“ – „Nevěřím kapitalistům.“ „V Odeonu mají dávat dobrý film.“ – „Hm – já nevím...“ Každá forma vyjádření očekávání je zahrnuta, pokud jen je na reakci poznatelné to, že komunikace je pochopena; a každé zeslabení nebo odmítnutí spadá do sféry našeho pojmu, pokud jen je poznatelné, že jde o odmítnutí. Pro konflikt tedy musejí existovat dvě komunikace, které si navzájem odporují; jednota smyslové formy rozporu syntetizuje dvě komunikace, které jsou vždy sociálními syntézami tří selekcí,⁶¹ a konflikt na chvíli přebírá auto-poiesis, pokračování komunikace.

Proto je principiálně mylné vztahovat konflikty na selhání komunikace (jako by komunikace byla něčím „dobrým“, co by bylo možné zmařit). Komunikace je autopoietický proces sociálních systémů, jenž probíhá přes všechny kooperativní nebo antagonistické epizody, pokud probíhá. Konflikty tedy slouží právě pokračování komunikace prostřednictvím využití jedné z možností, které udržuje otevřené: prostřednictvím využití Ne. Tím se pojem konflikt zřetelně liší od pouze předpokládaných, pouze pozorovaných protikladů. Obecná rozporná situace, protiklad zájmů, vzájemné poškození (jedno auto poškrábá druhé) ještě nejsou konflikt.⁶² Přesto je náš pojem zabudován do základní

⁶¹ To navazuje na pojem komunikace zavedený v kapitole 4.

⁶² Mnoho definic pojmu je v tomto ohledu politováníhodně nejasných. Viz libovolně vybrané příklady: „Všechny strukturálně generované protikladné vztahy norem a očekávání, institucí a skupin“ (Dahrendorf, R.: *Gesellschaft und Freiheit: Zur soziologischen Analyse der Gegenwart*. München 1961, s. 125.); „A conflict exists whenever incompatible activities occur“ (Deutsch, M.: *Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes*. New Haven 1973, s. 10); „protiklad zájmů a z toho vyplývající střetnutí a boje mezi individui a skupinami, obzvlášť mezi vrstvami, třídami“ (Lexikon zur Soziologie. 2. vydání. Opladen 1978, s. 410). Takové a podobné definice jsou příznačné snahami *soustředit* strukturální podmínky konfliktů (a potud „možných“ konfliktů) a konfliktů na úroveň chování *do jednoho pojmu*. To považujeme za mylnou terminologickou techniku. Právě pokud chceme empiricky zkoumat strukturální vyvolání konfliktů

⁵⁷ Několik odkazů u Lewise A. Cosera. *Theorie sozialer Konflikte*. Neuwied 1965. Nové vydání 1972, s. 13.

⁵⁸ „All activity is a clash of atoms or of thoughts, and the scientific man does not need to waste his time in disputing with those who look for the elimination of strife from human affairs,“ tvrdí Franklin H. Giddings. *The Principles of Sociology*. New York 1896, s. 100. Bohužel je tím očividně jako waste of time odbyta také snaha o větší terminologickou přesnost.

⁵⁹ Davis, J., Barnes, H. E.: *An Introduction to Sociology*. 1927. 2. vydání Boston 1931, s. 440.

⁶⁰ K následujícímu srov. Luhmann, *Konflikt und Recht*.

terminologie sociologické teorie: jedná se o zvláštní (kdykoli možnou) realizaci *dvojitě kontingence*, jedná se o *komunikaci*, jedná se vzhledem k výše uvedenému o *sociální systém zvláštního druhu*.

Konflikty jsou proto sociálními systémy, a sice sociálními systémy, jež se tvoří z daných podnětů v jiných systémech, jež ale nepřijímají status parciálních systémů, nýbrž existují paraziticky. Jejich iniciační podnět a katalyzátor jejich vlastního řádu je negativní verze dvojitě kontingence: Já nedělám, co ty chceš, když ty neděláš, co já chci. Dvojitá negace má dvě stránky: na jedné straně ponechává jako negace zcela otevřeným, co se pozitivně děje; na straně druhé získává prostřednictvím zdvojení možnost sebereferenční, a tím osobitou precizí: ego hledí (zprvu v určitých mezích, potom obecně) na to, co škodí alter, právě proto jako na svůj vlastní užitek, protože předpokládá, že alter na to, co škodí ego, hledí jako na svůj vlastní užitek. To samé platí pro alter. Na *obou* stranách tedy je *dvojitá* kontingence.⁶³ Interpretací vzor u očekávání spočívá ve vztahu na alter ego: ego předpokládá, že alter (jako alter ego) již praktikuje konfliktní vzor (jakkoli opatrně, skrytě, ohraničeně) a vyvodí z toho pro sebe důsledky. Alter to pozoruje a vyvodí z toho pro sebe důsledky. Konflikt může proto objektivně vzniknout takřka bez podnětu. Postačí, když se na jakkoli vágní domněnku předpokladu očekávání reaguje jakkoli opatrným „Ne“. U takové události je nasnadě, a čím srozumitelněji to je formulováno, o to naléhavější je reagovat na Ne jako na Ne, ať už s pokusy změny motivace, ať už s čistými sankcemi podle schématu: mně pomůže, co tebe poškodí.

Konflikty tedy jsou sociálními systémy, které jsou vytvořeny podle vzorce dvojitě kontingence; a jsou to vysoce integrované sociální systémy, protože existuje tendence veškeré jednání dostat do kontextu nepřátelství pod tímto zorným úhlem nepřátelství.⁶⁴ Pokud se jednou

(leitmotiv takových terminologických konstrukcí), musíme pojem samotný definovat nezávisle na tom.

Takové terminologické konstrukce by každopádně byly diskutabilní, pokud jejich základem byl záměr vytvořit bezdiferenční pojem, to znamená pojem, jenž nic nevylučuje. Taková sociologie by pojem konflikt postavila na místo, kde ve zde zastoupené teorii stojí pojem smysl; prostě by řekla (což mi samozřejmě říkáme také), že každý smysl ve svých sociálních odkazech implikuje možné protiklady. Stačí jen pomyslet na dovolenou: ona se opaluje, on vyhledává stín.

⁶³ Srov. výše kapitola 3, II.

⁶⁴ Teze, že konflikty jsou (příliš) silně integrované sociální systémy, by neměla být zaměněna s jinou, v klasické sociologii konfliktu obvyklou tezí, že z podnětu

pustíme do konfliktu, sotva již existují omezení pro integrační tlak tohoto systému – jediné že by šlo o omezení prostředí, civilizaci chování, právo; k tomu se vrátíme. Na rozdíl od běžného pojetí (ale více se to předpokládá, než odůvodňuje) je tedy nepřátelství integrační faktor prvního řádu, a právě proto je problematické. Obsahově soustřeďuje heterogenní jednání pod zorným úhlem negativního dvojitou kontingenci a dodává ji do systému: *Každý* může aktualizovat *všechny* možnosti, které znevýhodní druhé, musí a může odpovědět na každou aktivitu s někým jiným. Destruktivní síla konfliktu nespočívá v něm samotném, a už vůbec ne ve škodách reputace, potenciálu jednání, blahobytu nebo života, které jsou způsobeny zúčastněným; spočívá ve vztahu k systému, v němž konflikt nalezl podnět a východisko – například ve vztahu k sousedovi, v manželství nebo rodině, v politické straně, v podniku, v mezinárodních vztazích atd. Potud se hodí metafora parazitické existence konfliktů; jenže parazitismus zde není typicky založen na symbióze, nýbrž v zásadě tenduje k absorpci hostitelského systému prostřednictvím konfliktu, když jsou veškerá pozornost a všechny zdroje požadovány pro konflikt.

Konflikty zároveň dosáhnou toho, čeho se většinou marně snažíme dosáhnout apely na loajalitu: vyššího vazebného účinku ve vztahu k interpenetraci⁶⁵ a struktuře. To neplatí pouze pro solidarizaci uvnitř svářících se stran, nýbrž také a především pro nepřátelství samotné. Ten, kdo ztratí svého nepřítele, pak pociťuje zvláštní prázdno; chybějí mu motivy jednání, k němuž se sám zavázal. Chybějí mu možnosti shrnout četné nahodilosti do jednoho příběhu, pokud konflikt vypadá jako relativně časově stabilní identifikační linie.⁶⁶ Existuje málo jiných možností jak ve sféře sociálních systémů hnát jednotu generalizace a závazku jednání se silným zúčastněním vnitřních motivů tak daleko.

Teprve od té doby, co systémová teorie rezignovala na definování systémů prostřednictvím vysoké, nebo dokonce absolutní interdependence,⁶⁷ lze terminologicky nezaujatě analyzovat, které problémy

konfliktů mohou vznikat *také pozitivní* sociální vztahy. K tomu v návaznosti na Simmela Lewis A. Coser. *Theorie sozialer Konflikte*. Neuwied 1965. Nové vydání 1972. Především s. 142.

⁶⁵ Zde se vracíme k pojmu zavedenému v kapitole 6, IV.

⁶⁶ K tomu pro sféru organizačních konfliktů Pettigrew, A. M.: *The Politics of Organizational Decision-Making*. London 1973, především s. 76.

⁶⁷ Tak např. Henderson, L. J.: *Pareto's General Sociology*. Cambridge Mass. 1935. Pro fyzické systémy s. 11, pro sociální systémy s. 15. Změnu způsobily především informačně-kybernetické analýzy Ashbyho a přesnější zohlednění

jsou spjaty s vyššími interdependencemi, a konflikty jsou ukázkovým příkladem pro takovou analýzu. Vysoce interdependentní systémy jsou nezbytně bezohledné vůči svému prostředí, protože je dopředu stanoveno, v jakém smyslu používají materiálu a informace; a musejí zachovat vyšší elasticitu v prvcích (událostech, jednáních), pokud má být strukturálně zajištěno, že (více či méně) všechno souvisí se vším a každá událost se může dotýkat všech ostatních. Pro konflikty to znamená: strukturálně ostrou redukci na duální nepřátelství (nebo už více než dvou účastníků: tendence k redukci na dvě strany prostřednictvím tvorby koalic), a na úrovni jednání: otevřenost pro téměř všechny možnosti ukřivdění, nátlaku, poškození, pokud se jen podrobí konfliktnímu vzorci a neodporují příliš silně vlastním zájmům.

Obě tyto charakteristiky: ostrá strukturální redukce na duální nepřátelství a vysoká otevřenost rekrutace prvků pro sebereprodukci systému, nám v následujícím oddílu slouží k diskutování o výchozích bodech pro regulaci konfliktu. Nejprve musí být doplněna a dokončena charakterizace konfliktu jako sociálního systému zvláštního druhu. Jedním z nejdůležitějších momentů je vysoká libovolnost, takřka nepředpokladatelnost začátku a adekvátně velká četnost konfliktů. Konflikty jsou konstrukce všedního dne, vznikají všude a většinou jsou rychle vyřízenými maličkostmi. „Teorie konfliktu“, jež do pojetí konfliktu akceptuje strukturální příčiny, nebo dokonce za konflikty ve vlastním smyslu slova považuje pouze „třídní konflikty“ nebo „mocenské konflikty“, opomíjí tento fenomén masovosti a nevýznamnosti existence konfliktů (a zato do teorie zahrnuje situace, které vlastně ke skutečným střetnutím vůbec nevedou). My namísto toho klademe důraz na možnost položit otázku, které podmínky vlastně vedou k tomu, že některé z mnoha konfliktů nemizí hned, nejsou absorbovány na úrovni krátkodobých interakcí, nýbrž dosahují dalekosáhlých důsledků, dlouhého trvání, velkého společenského rozšíření; kteřé podmínky zvláště vedou k tomu, že konflikty stimulují nebo rekrutují, plodí a agregují do společné fronty další konflikty. Také konflikty podléhají, neříkáme tomu „řešení konfliktů“, přirozené tendenci k entropii, k ochabnutí, k mizení vzhledem k jiným zájmům nebo požadavkům: člověku je to líto, přestane se hádat, rozejde se, nechá uplynout nějaký

problémů komplexity a času. Srov. také Thompson, J. D.: *Organizations in Action: Social Sciences Bases of Administrative Theory*. New York 1967, především s. 52; Glassman, R. B.: *Persistence and Loose Coupling in Living Systems*. Behavioral Science, 18 (1973), s. 83–98.

čas a zase naváže u jiných témat. Uplynulý konflikt pak jakoby zaroste, stane se ztvrdlým reziduem, kterého se nedotýkáme, které však ani zásadně nebrání cirkulaci na jiných cestách. Pokud je toto nebo plně vyhnutí se dalším konfliktům normálním způsobem jak brát konflikty: co je potom přesto výjimečně predestinuje k velké společenské kariéře?

V předstihu k následující kapitole musíme na tuto otázku odpovědět prostřednictvím odkazu na diferenci interakce a společnosti: interakce chápáné jako sociální systém, jenž vzniká mezi přítomnými, a společnosti jako souhrnu všech očekávatelných sociálních komunikací. Pokud se v interakčních konfliktech (jež jsou vždy také společenskými konflikty) objeví náznaky interakci překračující společenské relevance, je vyšší pravděpodobnost, že konflikt se rozšíří, prohloubí, stane se trvalým. Tak může u konfliktních témat být rozeznatelný odkaz na politiku a s ní jeden opěrný bod pro možnou podporu prostřednictvím vnějších aktérů. I morálka a především právo působí konfliktogenně, když dávají najevo, že s vlastní pozicí stojíme na správné straně a protistranu můžeme vyřadit otevřeným odmítnutím, nebo dokonce sankcí prostřednictvím soudů. I vědecké provádění důkazů může poskytnout konfliktům odvalu a krytá záda. Tak mohou lékaři riskovat konflikty (a jejich zájmové organizace patří v politice k těm nejkonfliktnějšími), protože vědí, jak léčit nemoci, a svého protivníka mohou upozornit na to, že riskuje svůj vlastní pohřeb. Pokud nikdo nemůže vynutit odevzdání bohatství, patří také kapitál ke společenským zdrojům stupňování konfliktů. K velkým výdobytkům tzv. kapitalistické společnosti patří právě toto: kapitáloví vlastníci vybavení kapacitou odmítnutí, a díky tomu kapacitou konfliktů vůči politice, která je nicméně technicky suverénní a v dispozici nad politickými prostředky autonomní.

Při tom všem prostě nejde o to, že interakce je příslušná pro malé a společnost pro velké konflikty. Takové mikro/makro rozdělení by nesprávně posuzovalo to, že i interakční systémy jsou reprodukovány ve společnosti a pouze ve společnosti. Strukturální selekce významnějších konfliktů je způsobena *diferencí* interakčního systému a systémem společnosti – diferencí, jež zviditelňuje, že společenský konflikt v interakci není důležitý pouze pro interakční systém, nýbrž má konektivitu pro sociální vztahy mimo hranice právě probíhající interakce. Tak je to hranice, která odděluje interakční systém a ostatní společnost, která zprostředkovává symptomy, podle nichž lze poznat, zda interní

konflikt má externí konektivitu nebo ne, a především morálka a právo slouží operacionalizaci takové symptomatiky.

Tam, kde právo a morálka nemohou stačit, vznikají také speciální organizace, jež svůj úkol vidí v tom, že jednotlivé konflikty vybírají a zhodnocují jako společensky důležité. Také sémantika „diskriminace“ převzala přesně tuto funkci zhodnocení konfliktů: Homosexuálové jsou propouštěni, nepřítel zřízení není přijat do veřejné služby, žena prchá z manželského bytu, černoch nenalezne ubytování – a již existují organizace a terminologie připravené danému konfliktu propůjčit všeobecný význam. Takové případy mimochodem ukazují, že právo již nepostačuje na senzibilizaci vůči chybnému chování a toho, kdo je v právu, dokonce vystavuje protitlakům. To jsou zase indikátory změny v imunitním systému společnosti. Podmínění rozporů a poplašných událostí jsou změněna, senzibility posunuty, odhodláni říct „Ne“ se zesiluje, resp. oslabuje, a neuděláme chybu, když budeme předpokládat, že takové změny ukazují na strukturální proměnu společnosti samotné.

IX

Z hlediska systémové teorie se neptáme pouze na „řešení“, a už vůbec ne na „dobré konce“ konfliktů, nýbrž především na jejich *kondicionalitu*. Také teoretikové konfliktu často, i když tvrdí opak, lpí na snu o bezkonfliktní společnosti. Částečně je akceptováno, že konflikty mobilizují síly pro své vlastní řešení, částečně jsou hledány cesty pro pokud možno neškodné, pokud možno „pokojné“ urovnání konfliktů. To jsou víceméně politické programy: omezení násilí a zvětšení konsenzu při udržení konstantního řádu. Mají jako politické programy své vlastní právo (a také právo na vědeckou podporu). V rámci teoretického konceptu, který se nevnímá jako milá, ku kooperaci ochotná teorie, nýbrž se zajímá o normalizaci nepravděpodobného,⁶⁸ přesto musí rozvinout jiné, rozsáhlejší kladení otázek, pro které „řešení konfliktu“ není cílem, ale spíše vedlejším produktem reprodukce konfliktů, a to sice vedlejším produktem, jehož prostřednictvím lze také skepticky hodnotit.

Jako výchozí bod máme k dispozici následující teze systémové teorie:

1) Imunitní události jsou ve velkém množství k dispozici jako komunikované odmítnutí. Jsou jako takové, jako jednotlivé události, ovšem bez většího významu; musejí, aby mohly vytvářet imunitní systém, být systematizovány, totiž shrnuty a prostřednictvím toho vzájemně zesíleny. To se děje prostřednictvím podmínění jejich použití.

2) Veškerá tvorba systémové komplexity se děje prostřednictvím podmínění, to znamená prostřednictvím stanovení podmínek, za nichž jsou vytvářeny, resp. nevytvářeny, souvislosti mezi prvky (resp. pro vědeckou analýzu: mohou být pozorovány, jsou očekávatelně odůvodněny, „platí“).⁶⁹

3) Konflikty jsou operacionalizované rozpory, které se staly komunikací. Umožňují podmínění imunitních událostí. Upozorňují na problémy, a to při dostatečné senzibilitě vůči budoucnosti, tedy při temporální extenzi syntézy rozporů, co možná nejčasněji.

4) Jako sociální systémy jsou konflikty autopoietické, sebereprodukující se jednotky. Pokud jsou jednou etablovány, dá se očekávat jejich pokračování, a ne jejich ukončení. Ukončení nemůže vyplynout z autopoiesis samotné, nýbrž pouze z prostředí systému – například tak, že jeden z obou svářících se zabije druhého a ten tedy odpadá z pokračování sociálního systému konfliktu.⁷⁰

Při sloučení a koordinaci umožňují tyto čtyři teze dalekosáhlé kladení otázek. To zkoumá, které souvislosti vznikají mezi podmíněním v konfliktních systémech a funkcí rozporů mít připraveny mobilní poplašné signály a dirigovat pozornost na problémy. Nebo prakticky řečeno: Je podmínění konfliktů nasazeno jako prostředek udržování imunitního systému a jak se to děje?

Vycházíme z toho, že nový začátek konfliktů, čili odvaha k odmítnutí předpokladů smyslu, má sice ne absolutní, ale vysoce pravděpodobnou souvislost s šancí na reprodukci konfliktu. Neřekneme „ne“, pokud nevidíme žádné vyhlídky to vydržet. Pokud je to tak, jsou podmínky, které umožňují reprodukci konfliktů, jejich konsolidaci jako systému, vlastním klíčem k problému. Společnost musí poskytnout

⁶⁹ Pojem „podmínění“ byl zaveden a vysvětlen výše v kap. 1, II, bod 2.

⁷⁰ Dokonce i vůči této, do jisté míry „přirozené“ formě ukončení konfliktu se konflikty měly chránit: především ve formě rodinných sporů, ve kterých zabití jednoho svářícího se fungovalo v reprodukci sociálního systému konfliktu jako důvod pro jeho pokračování.

⁶⁸ Srov. výše kap. 2, III.

dostatečné množství ještě nevyužitých konfliktních šancí, pokud chce reprodukovat svůj imunitní systém, a to se nemůže, protože systém musí být motivovatelný mobilně a ad hoc, dít prostřednictvím pře-depsání začátků konfliktu,⁷¹ nýbrž právě prostřednictvím podmínění reprodukčních vyhlídek pro z jakýchkoli důvodů začaté konflikty. Systematizace imunitních událostí proto nemůže být vysvětlena na rov-ně jednotlivých interaktivních konfliktních systémech. Je možná pouze jako společenská agregace mnoha konfliktů.⁷²

Pokud si konflikty představíme jako systém, pak je možné uvažovat o dvou různých formách podmínění, které zároveň zvyšují vnitřní komplexitu systému a obtížnost chování. Jedna možnost je: zakázat určité prostředky; druhá směřuje ke zvýšení nejistoty v systému.

Omezení prostředků, například zákaz použití fyzického násilí, je v zásadě motivováno záměrem zabránit škodám. Má však také funkci konfliktního systému komplexovat, zdokonalovat, učinit trvalými. Při přípustění fyzického násilí se buďto skoro nikdo neodvážil pustit do konfliktů, nebo, pokud vypuknou, jsou relativně rychle a jednoduše rozhodnuty. Totéž, přestože ve slabší formě, platí pro všechny druhy vydírání. Teprve při potlačení takových možností (to znamená: při jejich centrizaci na politický systém) existuje dostatečná svoboda ke konfliktnímu chování. Samozřejmě existují stále nespočetné ohledy, kre-

⁷¹ I to se mimochodem zkouší – ne s velmi přesvědčivými výsledky. Možná nej-působivější příklad lze nalézt ve sféře sémantiky „cti“ (honour, honneur). Urážka cti byla ve šlechtických společnostech dostatečným důvodem ke konfliktu se soubojem jako typickou formou jeho vyřízení. Začátek konfliktu byl detailně regulovatelný, a tím také provokovatelný konceptem cti a urážky cti, podmínění průběhu konfliktu prostřednictvím ritualizace se oproti tomu dalekosáhle vy-myká dispozici. Začátek tedy byl disponibilní s pomocí sémantického obsahu cti, systémový průběh nikoli. Ví se, že s počínající krizí šlechtické společnosti v 16. století (srov. např. Stone, L.: The Crisis of Aristocracy 1558–1641. Oxford 1965) sémantika cti podléhá inflaci, a začátky konfliktu jsou proto ve velké míře vystaveny náhodě a provokaci, aniž by tato forma konfliktního systému mohla dostatečně plnit funkci imunitního systému (například k ochraně civilizovaní chování). Příklad e contrario učí to, co jsme tvrdili v textu: že při zvyšující se společenské komplexitě imunitní systém konfliktu nemůže být (jak to zprvu je zřejmé) spolurozvíjen rozšířením a detailizací začátků, nýbrž pouze prostřednic-tvím otevřeného podmínění reprodukce konfliktu, které pak zase může zpětně účinkovat na práh začátku.

⁷² Odpovídající pře-orientaci imunitního výzkumu pro organismy navrhuje N. M. Vaz a F. J. Varela. Self and Non-sense: An Organism-centered Approach to Immunology. Medical Hypotheses, 4 (1978), s. 231–267.

ré selektivně působí na otázku, kdo, proč, proti komu se pustil do konfliktu; a samozřejmě tato selekce operuje se souladem hierarchických a organizačních struktur.⁷³ Toto je dnes často hodnoceno negativně, a ne bez důvodu. Hierarchie pak nastupuje na místo fyzického násilí v kanalizaci konfliktních šancí a adekvátně dochází k odrazování od začátku konfliktu. Pouze výše postavení odmítají; jen oni však mají možnost říct ne, protože pak nenásleduje žádný konflikt.⁷⁴ Stále je na-vzdory těmto podmínkám tematika konfliktu, a tím i imunitní systém společnosti, pojata mnohem šířeji, než by to bylo možné při přímém použití fyzického násilí.

Zvýšení nejistoty nastává prostřednictvím zahrnutí Třetích do konfliktního systému – třetích, kteří jsou zprvu nestranní, tedy dopředu nesolidarizují s jednou ze stran konfliktního tématu, kteří ale jsou vtaže-ni do širšího průběhu konfliktu a kteří mohou napomáhat jedné nebo druhé straně. Díky tomu se konfliktní systém zprvu dezintegruje.⁷⁵

Sociální regrese, která spočívá v redukci na duální vztah, je zrušena. Nastávají možnosti získat třetího pro svou stranu. Je znovunastolena, částečně, ale jiným způsobem, nestabilita výchozí situace, čistého roz-poru. Prostý inverzní vztah užitku a škody je modifikován otázkou, za jakých podmínek lze získat třetího. Od protivníka je možné čekat pouze škodlivé, to je jisté; ale třetí ještě může disponovat svým příspěv-kiem ke konfliktnímu systému a může, aby získal vliv, nějakou dobu ponechat nejasným, za jakých podmínek a v jakém smyslu se rozhod-ne. Znovuzavedení nejistoty očekávání do konfliktu vytváří speciálně pro tento systém možnosti tvorby struktur, nové kontingence, nové šance selekce. A také před přihlížejícími se dá za takových podmínek zdůvodnit, že se zvolila poněkud méně tvrdá linie, že se taktizuje, aby Třetí nebyl vehnán do náruče protivníka. Lze si konečně, obzvlášť pokud to je morálně, nebo dokonce právně oceňováno, vzít chování Třetího za záminku pro ustoupení nebo stáhnutí se ze systému, aniž by se to muselo vyložit jako slabost. Všechno toto dohromady činí z účasti Třetího nejdůležitější formu regulace konfliktu.

⁷³ A to zase se značnými regionálními rozdíly. K tomu srov. Gessner, V.: Recht und Konflikt: Eine soziologische Untersuchung privatrechtlicher Konflikte in Mexico. Tübingen 1976.

⁷⁴ K následným problémům nedostatečné elasticity a schopnosti inovace srov. Hirschman, A. O.: Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States. Cambridge Mass. 1970.

⁷⁵ K tomu také Luhmann, Konflikt und Recht, s. 107.

Nemůžeme pokračovat v těchto úvahách do detailu, pouze shrneme: regulace prostředků a zvýšení nejistoty jsou dvě různé, komplementární možnosti, jak konfliktní systémy postavit pod dodatečné podmínění. Díky tomu jsou začátky konfliktů, vyřčení „Ne“ v komunikačních procesech, odmítnutí požadavků, návrhy inovací, které pravděpodobně budou odmítnuty, snazší. Přinejmenším je velmi vysoký konfliktní práh, jenž by platil, pokud by to hned směřovalo k boji, snižen. To prospívá imunitnímu systému společnosti. Adekvátně ke stupňující se komplexitě společenského systému je možné komunikovat více rozporů. Zůstává strukturálně otevřené, kdy nastoupí, a přece je situačně rozeznatelné a určité, co si s tím počít.

Lze tady také použít obecnou formuli, že komplexnější systémy musejí vyvíjet své struktury směrem ke zvyšování omezenosti. To platí i pro aparát, který jsme nazvali imunitním systémem: pro smyslové formy, jež umožňují autopoietickou reprodukci navzdory chybějícímu souladu. Zde je vysoká mobilita „Ne“, které má logicky stejnou hodnotu jako „Ano“, využita a zároveň domestikována. To však nemusí znamenat, že nevíme, co děláme, pokud odmítneme a nemůžeme se připravit na důsledky.

X

Odmítnutí jsou obvykle maličkosti, konflikty nejmenších systémů, které na interakční úrovni vznikají a zanikají bez dalekosáhlých společenských důsledků.⁷⁶ Dokonce i biograficky rozhodující události – vyznáváme svou lásku, a nejsme vyslyšeni; ucházíme se a ucházíme se a nejsme přijati – vsakují do sociálních systémů, takřka aniž by po sobě zanechaly stopy. Pro imunitní systém je očividně vytvářen ohromný přebytek, ohromná redundance, aby nechyběly možnosti formulovat opravdu důležité rozpory a napojit konflikty s mnoha důsledky. Ale jak je vybráno, co získává význam?

Při pokusu odpovědět na tuto otázku se musí rozlišovat spíše tradiční a spíše moderní postup. Lze také hovořit o relativně stabilních a relativně nestabilních schopnostech konfliktů. Hlavním prostředkem selekce nadějných Ne a konfliktů, jež stojí za riziko, patří vždy bylo právo; přesněji řečeno: posílení hospodářských a politických pozic,

⁷⁶ Srov. z pohledu historika Laslett, P.: *The World We Have Lost*. 2. vydání. London 1971, s. 159 (169): konflikty jsou velmi typickou formou sociální interakce, ale pouze ve výjimečném případě podnětem k sociální změně.

majetku a moci prostřednictvím práva. Ten, kdo má majetek a/nebo moc, si může dovolit konflikt. Může odmítat požadavky a jiné v případě konfliktu přivést do bezvýhodné situace. Vybavena kapacitou ke konfliktu překračuje jeho pozice to, co bezprostředně obsahuje. Kromě toho mu připadá nadhodnota majetku a moci na základě spolupůsobení kreditu a odstrašujícího efektu. Lidé se rádi zdržují v jeho blízkosti. Může vybírat, a tak dosáhnout více, než co bezprostředně umožňuje vlastnictví ekonomických statků nebo disponování negativními sankcemi. Pouze tak byl praktikovatelný model všech panství, domácí panství (Hauserrschaft). Tento efekt konfliktní kontroly řídí komunikaci až po jazyk; a až po morálku, protože pokud lidé někomu neustále musejí projevovat úctu, nakonec tomu sami uvěří. Pán má „kvalitu“.

Stratifikované společnosti je v zásadě možné chápat prostřednictvím tohoto, hospodářství, politiku, právo, jazyk a morálku ne zřetelně diferencujícího mechanismu. Imunitní systém zde nezbytně nechrání konkrétní struktury, spíše ale koncentraci potenciálu změny na vrcholu. Zhroucení domácího panství při přechodu ze středověku k novověku tomuto řádu odňalo rozhodující oporu a vynutilo transformaci politického a ekonomického systému.⁷⁷ Od té doby je jednotlivec ve své kapacitě konfliktu chráněn *individuálně*.⁷⁸ Tím ovšem již není bez dalšího, prostřednictvím „přírody“, zajištěno, že individuální dispozice ke konfliktu jsou regulovatelné prostřednictvím struktury společenského systému. Sémantika práva je přeorientována z přírody na svobodu. Tím jsou opatření pro imunitní systém strukturami silněji nahrazována, abstrahována, labilizována ve svém použití a ad hoc ponechána krátkodobé stimulaci – tak, jako by tělo společnosti muselo být při vyšší civilizaci připraveno na více nemocí.

Druhou formu selekce významnějších konfliktů je mnohem obtížnější poznat, protože operuje mnohem nezávisleji na oficiálních strukturách. Má, pokud se ohlédneme zpět, určité předchůdce v náboženských hnutích helénismu a pozdního středověku; ale teprve od

⁷⁷ Velmi konkrétní a zároveň tohoto hlediska se dotýkající ukázkou je James, Family. Viz především s. 174 k novým vzdělávacím možnostem, novým možnostem náboženské opce, mizení nesporné poslušnosti a možnostem poslouchat jiné náboženské a politické vůdce než ty, na kterých „přirozeně“ závisíme.

⁷⁸ K takto formulující sémantice „subjektivních práv“ srov. Luhmann, N.: *Subjektive Rechte: Zum Umbau des Rechtsbewusstseins für die moderne Gesellschaft*. In: Luhmann, *Gesellschaftsstruktur*, sv. 2, s. 45–104.